

Суперечливість стратегічного вибору

Юрій Якименко,
президент Центру Разумкова,
Василь Юрчишин,
директор економічних програм Центру Разумкова

Саміт ШОС 2025 р., як очіувалося, мав продемонструвати поглиблення і зміцнення взаємозв'язків країн, які досить агресивно декларують наміри трансформувати чинний світовий порядок, сформований упродовж останніх десятиліть переважно розвинутими демократичними країнами. Також передбачалося, що участь у саміті найбільшого за час існування ШОС числа країн дасть світові сигнал про формування нового політичного альянсу, очолюваного найбільшими незахідними країнами. Зрештою, саміт мав підтвердити амбіції Китаю стати глобальним центром вироблення рішень, альтернативних тим, які формуються у Вашингтоні чи Брюсселі.

Вибір дійсністю. Така демонстрація (саме демонстрація, представлена у фотографіях для ЗМІ) дійсно частково відбулася. Однак, водночас радше спостерігалось виокремлення «трійки» авторитарних лідерів, які не приховували спільних інтересів у новому світовому порядку, який вони ж і утверджать. Також впадав у вічі переважно похмурий вираз обличчя прем'єр-міністра «найбільшої азійської демократії» (Індії), який дедалі більше відтіснявся на периферію політичної уваги (навіть за місцем на офіційному фотографуванні).

І який напевне відчував, що наміри Індії стати одним з лідерів висхідного світу (якщо не першим, то принаймні одним з провідних) дедалі більше розчиняються у агресивному альянсі-трійці Пекіна, Москви і Пхеньяна. І було особливо прикро, що країна-колишній лідер руху неприєднання – Індія – швидко занурюється у фарватер авторитарних країн – Китаю і Росії.

Так само, прем'єр-міністр Індії напевне відчував, що нинішня прискорена трансформація міжнародних відносин від вільної торгівлі до жорсткого меркантилізму і примусу, до світу, де використання економічної залежності для політичного підпорядкування, стає новою «нормальністю»¹. Це також означало руйнування ідеології стратегічної автономії Індії, успадкованої від політики неприєднання – відтоді перейменованої на «плюрилатералізм» – у підтримці відносин з якомога більшою кількістю партнерів (ніколи не стаючи на чийсь бік, принаймні не для того, щоб стати союзником)².

Ще донедавна особливістю політичної карти світу було конкурентне протистояння між Китаєм та Індією. Кожна з країн прагнула обмежити, якщо не мінімізувати, вплив іншої у міжнародних інститутах та альянсах, насамперед у просторі БРІКС і зростаючому Глобальному Півдні. Таке «м'яке» протистояння могло навіть вітатись для пошуку альтернатив розвитку і зміцнення світового порядку. Принаймні Індії вдавалося загальмувати намагання Китаю модифікувати БРІКС з незахідного угруповання на антизахідне³.

Ситуація почала кардинально змінюватись останніми роками. Звичайно, можна було б вітати покращення відносин між Китаєм та Індією, якби воно відбувалося на основі дійсного демократичного світоустрою. Однак, позиціонуючи себе як найбільша азійська демократія, Індія поступово опинилася у фарватері авторитарії, які не приховують власних імперських амбіцій.

¹ Центр Разумкова неодноразово звертався до аналізу світових економічних процесів. Відповідні публікації можна знайти на сайті Центру. – <https://razumkov.org.ua/vydannia/>.

² Jaffrelot C. The Sino-Indian Rapprochement Is More Than Just a Response to Trump. – <https://thewire.in/diplomacy/china-india-rapprochement-more-than-just-a-response-to-trump>

³ Madan T. Cooperation, Coexistence, and Contestation in India's and China's Overlapping Strategic Spaces. – <https://strategicspace.nbr.org/cooperation-coexistence-and-contestation-in-indias-and-chinas-overlapping-strategic-spaces>

Красномовною є позиція Індії стосовно війни в Україні. Так, хоча Індія висловила підтримку Україні у боротьбі за свободу і незалежність, однак як фактично не засудила росію за війну в Україні, так і по суті фінансово підтримує її агресора.

Політична спадщина. Вважається, що складні і суперечливі відносини між Індією та Китаєм почали розморожуватися після досягнення угоди про кордон наприкінці 2024 р. Хоча міркування транскордонної безпеки залишаються значимими, однак покращення особистого ставлення очільників двох країн один до одного дозволило послабити напругу.

Між тим, нікуди не зникло те, що для Індії Китай є і залишається геополітичним, геоекономічним і регіональним суперником. Зусилля Індії відігравати більшу роль на незахідних багатосторонніх форумах, де домінує Китай, таких як ШОС і БРІКС⁴, здається, вже не будуть результативними.

Більше того, Індії потрібно позбутись ще одного міфу. Збільшення (на противагу американським та європейським санкціям) Індією закупівлі російської нафти продемонструвало «відданість» Індії підтримці росії, яка (ще за часів СРСР) історично надавала допомогу Індії у протистоянні з Пакистаном (за яким стояли США). Нинішні тісніші зв'язки Китаю з росією створили додаткові ускладнення для Індії у безпековій сфері, оскільки Індія залежить від оборонного обладнання російського походження (60% імпорту зброї – з росії). І за будь-якого загострення відносин Індії з Китаєм, росія, яка також значною мірою залежна від піднебесної, радше обмежуватиме взаємодію з Індією, аніж розчаровуватиме Китай.

Стосовно ж безпекової та оборонної сфери загалом, то достатньо зазначити, що Індія відчутно поступається Китаю. Слід визнати, що дисбаланс збройних сил зараз дуже великий, Індія навряд чи може конкурувати з Китаєм у випадку розгортання бойових дій.

Крім політичних і безпекових аргументів більш вагомими є економічні – Індія не може дозволити собі втратити економічні зв'язки з Китаєм, якщо хоче зберегти нинішній відносно стійкий рівень економічного зростання⁵. Тобто економічна залежність змушує її підкорятися китайському домінуванню – навіть якщо це означає пожертвувати частиною своїх політичних перспектив.

Однак, тут приховується стратегічний виклик для Індії. Відкрите підпорядкування Китаю в економічній сфері матиме низку політичних втрат⁶. З одного боку, країна не матиме шансів для прискореного розвитку у сферах, в яких домінуватиме Китай і який зможе «дозувати» успіхи партнера. З іншого – таке підпорядкування запламує імідж Індії як зростаючої сили, здатної протистояти зовнішньому примусу та обмежувати політичну та економічну експансію Китаю на країни Глобального Півдня, що водночас загрожуватиме налагодженню Індією (за участю третіх країн) ланцюгів поставок за межами Китаю.

Слід також звернути увагу на економічне рішення США, яке має відчутні політичні наслідки. Йдеться про рішення застосувати не тільки «стандартний» 25%-тариф на індійські товари, але й додати ще 25 відсоткових пунктів за закупівлю Індією російської нафти. Звичайно, спочатку це викликало нерозуміння – чому США, які десятиліттями будували стратегічне партнерство з Індією, ухвалили жорсткіші заходи, ніж супротивник США – Китай, який не отримує каральних тарифів за ще більший імпорт російської нафти⁷.

⁴ Panda D. The Significance of China in India's Foreign Policy. – <https://thediplomat.com/2025/08/the-significance-of-china-in-indias-foreign-policy/>

⁵ Levesques A., Solanki V. Prospects for India–China relations. – <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2025/05/prospects-for-indiachina-relations>

⁶ Jaffrelot C. The Sino-Indian Rapprochement Is More Than Just a Response to Trump. – <https://thewire.in/diplomacy/china-india-rapprochement-more-than-just-a-response-to-trump>

⁷ Ayres A. A China-India Reset? What to Know About the Modi-Xi Summit. – <https://www.cfr.org/article/china-india-reset-what-know-about-modi-xi-summit>; Nadjibulla V. At the

Однак, на наш погляд, ситуація цілком зрозуміла і раціональна. Якщо країна – Індія – вважає себе стратегічним партнером могутньої держави, то вірогідно має уважніше ставитись до дій свого партнера, тим більше, що вони зумовлені заходами проти світового агресора. Натомість після оголошення про штрафні тарифи Індія подвоїла закупівлі російської нафти (див. також вірзку «Індія допомагає Україні?»), фактично поглиблюючи протистояння.

ІНДІЯ ДОПОМАГАЄ УКРАЇНІ?

Впровадження США 25%-додаткового «штрафного» тарифу на Індію за закупівлю великих масивів сирої нафти викликало також «додаткове» невдоволення індійського керівництва, оскільки країна нібито активно допомагає Україні, зокрема у поставках дизельного пального (яке виробляється з імпортованої російської нафти). Що взагалі мало б нейтралізувати тезу про розширення імпорту Індії з росії.

Однак, це виглядає радше як чергова маніпуляція. Насамперед, зазначимо, що загальний імпорт Індії з росії стрімко зріс у останні три роки. Так, *по-перше*, якщо у 2015-2021 рр. середньорічні обсяги складали \$5-8 млрд, то у 2022 р. зросли до \$41 млрд, а у 2023 р. і 2024 р. складали по \$68 млрд. Тобто імпорт загалом збільшився на порядок, а лівова частка такого зростання зумовлена енергоресурсами.

По-друге – імпорт Індією російської сирої нафти зріс з 1% загального нафтового імпорту у період до вторгнення до 37% у 2024 р. Натомість Індія імпортує з росії щоденно понад 1,7 млн барелів сирої нафти, що приносить росії десятки мільярдів доларів.

Що ж стосується допомоги Індії Україні паливом, то у 2023 р. експорт Індії до України ним склав трохи більше \$1 млрд, що ніяк не можна порівняти з коштами, які Індія направляє до росії.

Тому зовсім некоректно Індії прикриватись українськими поставками, які нібито компенсують надвеликі обсяги імпорту російської нафти. На жаль, слід визнати, що й Україна, через руйнування її НПЗ внаслідок російських обстрілів, змушена закуповувати в Індії паливо, вироблене з російської нафти.

Показово, Пекін скористався шоком Індії (яка була переконана, що відіграє вагомую роль у американській стратегії геополітичного стримування Китаю) від введення Адміністрацією США 50-відсоткового тарифу, послаблюючи і навіть скасовуючи обмеження (навіть у стратегічних сферах та експортному контролі), якими наповнена двостороння торгівля⁸. Ніби-то демонструючи партнерську солідарність. Однак, є підстави стверджувати, що це закріплювало залежність Делі від рішень, вироблених у Пекіні, принаймні в економічній сфері.

Посилення економічної залежності. На початку 2000-х років почала поширюватись думка про наближення нового азійського економічного дива – стрімкого зростання Індії, яке (диво) прийде на зміну спочатку японському і далі китайському.

Однак, видається, економічні успіхи Індії були дещо перебільшеними. Хоча темпи зростання були позитивними, однак вони, по-перше, не були вищими, ніж у Китаї (окрім трьох останніх років, коли спостерігалось гальмування під впливом політики нульового прийняття коронавірусу). По-друге, економіка Китаю залишалась набагато більшою, ніж Індії, тому навіть менші темпи давали більший реальний приріст (діаграми «ВВП країн у світовому», «Зростання ВВП»⁹). Тобто, за два десятиліття загалом індійська економіка за обсягами не наближалась до китайської, а радше дедалі більше відставала.

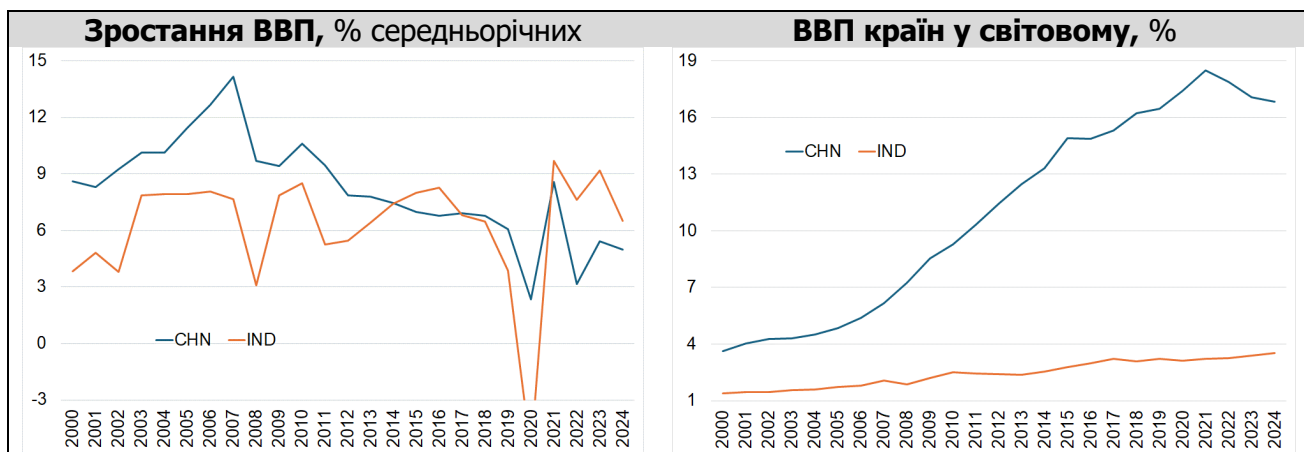
Crossroads: India's Relations with the U.S., China, and Russia. –

<https://www.asiapacific.ca/publication/crossroads-indias-relations-us-china-and-russia/>.

⁸ Mishra M.K. From confrontation to cooperation? India-China relations in transition. –

<https://www.cointerview.net/2025/08/from-confrontation-to-cooperation-india.html>

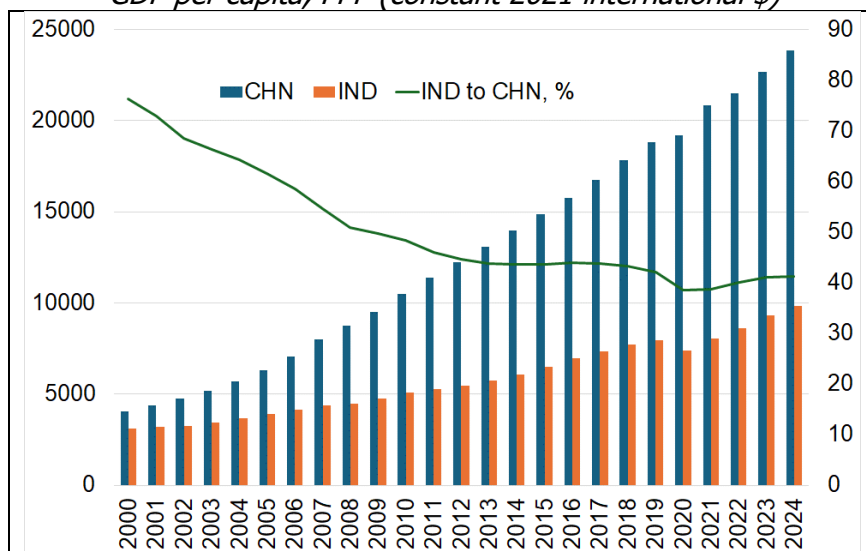
⁹ Тут і далі, якщо не вказано інше, для міжнародних порівнянь використані дані, наведені у World Bank Indicators. – <https://data.worldbank.org/indicator/>; Tradingeconomics. –



Красномовним підтвердженням цьому є порівняння доходів на душу населення двох країн. Якщо на початку 2000-х років ВВП на душу населення у постійних цінах за паритетом купівельної спроможності (ПКС) Індії складав 70-80% китайського відповідного показника, то на початку 2020-х років він вже знизився до 40% (діаграма «ВВП на душу населення ...»).

Вірогідно, це нижня межа відношення доходів (звичайно, якщо не відбудеться регіональних чи глобальних катаклізмів). Надалі слід очікувати, що індійська економіка все ж наздоганятиме китайську. Це напевне станеться, якщо Індія зможе належно трансформувати систему зайнятості в країні. По-перше, залучити до виробничої діяльності зростаючу чисельність населення. У цій частині Індія має перевагу над Китаєм, оскільки перспективи демографічної ситуації в країні потенційно кращі, ніж у Китаї (врізка «Фактор населення»).

**ВВП на душу населення (\$ за ПКС, ліва шк.) і відношення показника Індії до китайського (% , права шк.),
GDP per capita, PPP (constant 2021 international \$)**

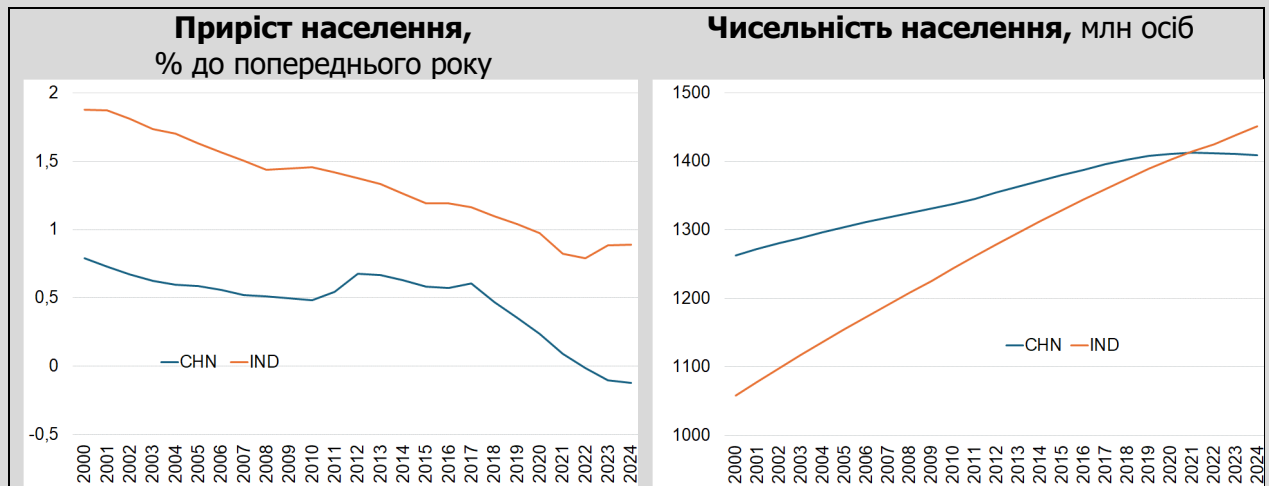


По-друге, простимулювати загальне розширення зайнятості. У Китаї рівень зайнятості серед дорослого населення складає близько 70%, в Індії – менше 50%. У Китаї вже стала нормою готовність до виробничих досягнень, в Індії ж значні прошарки населення (внаслідок релігійних і ментальних особливостей) ще не сприйняли безумовну потребу у праці для забезпечення гідного способу життя.

По-третє – розширити промислові потужності і залучити у промисловість додаткову робочу силу. Останніми роками залучення робочої сили у промисловість у Китаї продовжується, в Індії ж загальмувалось (таблиця «Зайнятість у промисловості»).

ФАКТОР НАСЕЛЕННЯ

Китай та Індія – найбільші країни за чисельністю, що є вагомим фактором економічного зростання. Однак, з початку століття темпи зростання чисельності в обох країнах суттєво впали, а у Китай три роки поспіль спостерігається навіть зниження (діаграми «Приріст населення», «Чисельність населення»).



Вірогідно, у Китаї зменшення населення продовжуватиметься у зв'язку різким падінням народжуваності. Нагадаємо, Китай упродовж десятиліть намагався «управляти» демографічними процесами. У сучасній історії Китаю політика обмеження народжуваності була запроваджена у 1970-х роках і передбачала формулу «одна сім'я – одна дитина». У 1980 р. заборона була пом'якшена, і сільським родинам дозволили народжувати другу дитину, якщо первістком була дівчинка. У 2013 р. парам, у яких один із батьків є єдиною дитиною в сім'ї, дозволили мати другу дитину, а з 2015 р. всім родинам країни дозволили заводити дві дитини.

Натомість у травні 2021 р. вирішили відмовитися від «політики двох дітей» та дозволити звичайним сімейним парам заводити до трьох дітей через загрози демографічної кризи через старіння нації.

Однак, звернемо увагу, що саме з 2013-2017 рр. почалося стрімке скорочення приросту населення, а після 2021 р. він (приріст) взагалі набув негативних значень.

Зайнятість у промисловості, % загальної зайнятості

	2010	2015	2019	2023
Китай	28,7	29,3	30,8	31,8
Індія	22,4	25,0	25,3	25,0

Зрозуміло, без промислової експансії Індії навряд чи вдасться створити потужну економіку. І тут промислові амбіції Індії дедалі більше залежать від доступу до китайських технологій. Наприклад, у 2024 р. Індія імпортувала з Китаю електроніку та електрообладнання (переважно у якості проміжних товарів) на суму майже \$48 млрд, що підкреслює, наскільки країна покладається на китайські запчастини для складання електроніки, від смартфонів до телекомунікаційних мереж. Подібним чином її (ще одна провідна галузь) фармацевтична промисловість імпортує більшість активних фармацевтичних інгредієнтів з Китаю¹⁰.

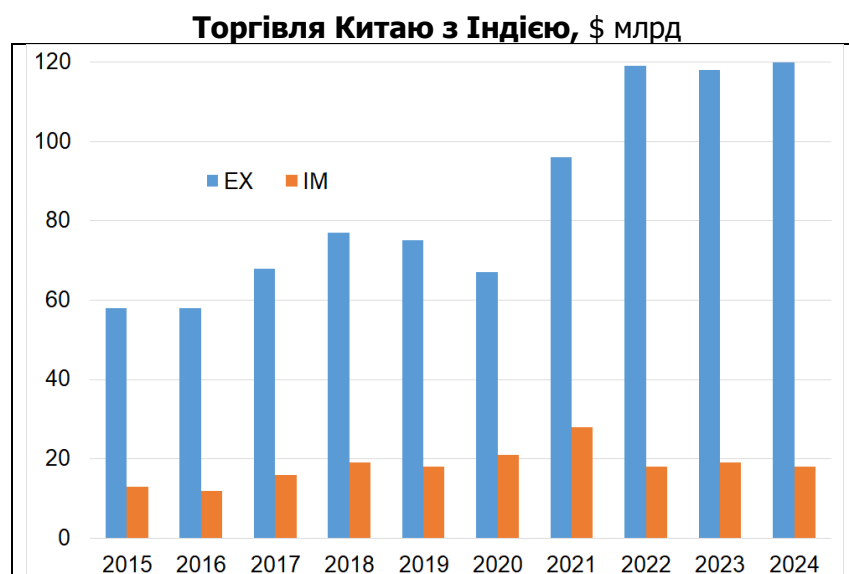
¹⁰ Sachdev A., Strumpf D. Why Rivals China and India Need Each Other Right Now. – <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-09-01/why-india-and-china-need-each-other-and-how-trump-us-fit-in>

Зростаючий попит на китайські технології та інвестиції, особливо в таких секторах, як електромобілі і телекомунікації, закріплює економічні зв'язки між двома країнами (де Китай може «задовольняти» потреби Індії, яка не має важелів впливу на поставки). Щоб зменшити товарну залежність Індія активізує залучення китайських компаній для налагодження місцевого виробництва за допомогою нових спільних підприємств у ключових галузях промисловості¹¹. Своєю чергою, китайські фірми також розширюють інвестиції через країни Південно-Східної Азії (з нижчими тарифами, зокрема В'єтнам), щоб зменшити ризики фінансування індійських технологічних компаній¹².

Однак, видається, такого сорту диверсифікація може стати ще однією ланкою посилення залежності Індії від Китаю, тепер вже інвестиційної.

Торговельний трикутник. 50% тарифи, запроваджені США, сприйнялись в Індії як безпричинне оголошення економічної війни, оскільки, по-перше, в країні вони не сприймалися, що це плата за «дешеву» російську нафту. По-друге, різко погіршили інвестиційний клімат, оскільки значна частка інвестицій була раніше зроблена американськими ж компаніями в Індії (як альтернативу китайським для зменшення залежності від Китаю)¹³.

США і Китай були і є двома найважливішими торговельними партнерами Індії, кожен з яких у певному сенсі незамінний. Але Індія є відносно невеликою для обох з точки зору імпорту та експорту, між тим все більше залежить від китайського імпорту (діаграми «Торгівля Китаю з Індією», «Торгівля Китаю та Індії із США»).



Звернемо увагу, що з початку 2020-х років експорт Китаю до Індії стрімко зріс. У 2024 р. експортувавши близько \$129 млрд товарів, Китай відновив свою позицію найбільшого торгового партнера Індії, витіснивши США. Це, водночас, означало зростання дефіциту (до майже \$100 млрд) торгового балансу Індії у торгівлі з Китаєм (оскільки експорт практично залишався сталим на рівні менше \$20 млрд).

При цьому індійський експорт складається переважно з сировини, тоді як китайський експорт до Індії – переважно з промислових товарів, включаючи верстати, комп'ютери, органічні

¹¹ China-India Economic Ties: Trade, Investment, and Opportunities. – <https://www.china-briefing.com/news/china-india-economic-ties-trade-investment-and-opportunities>

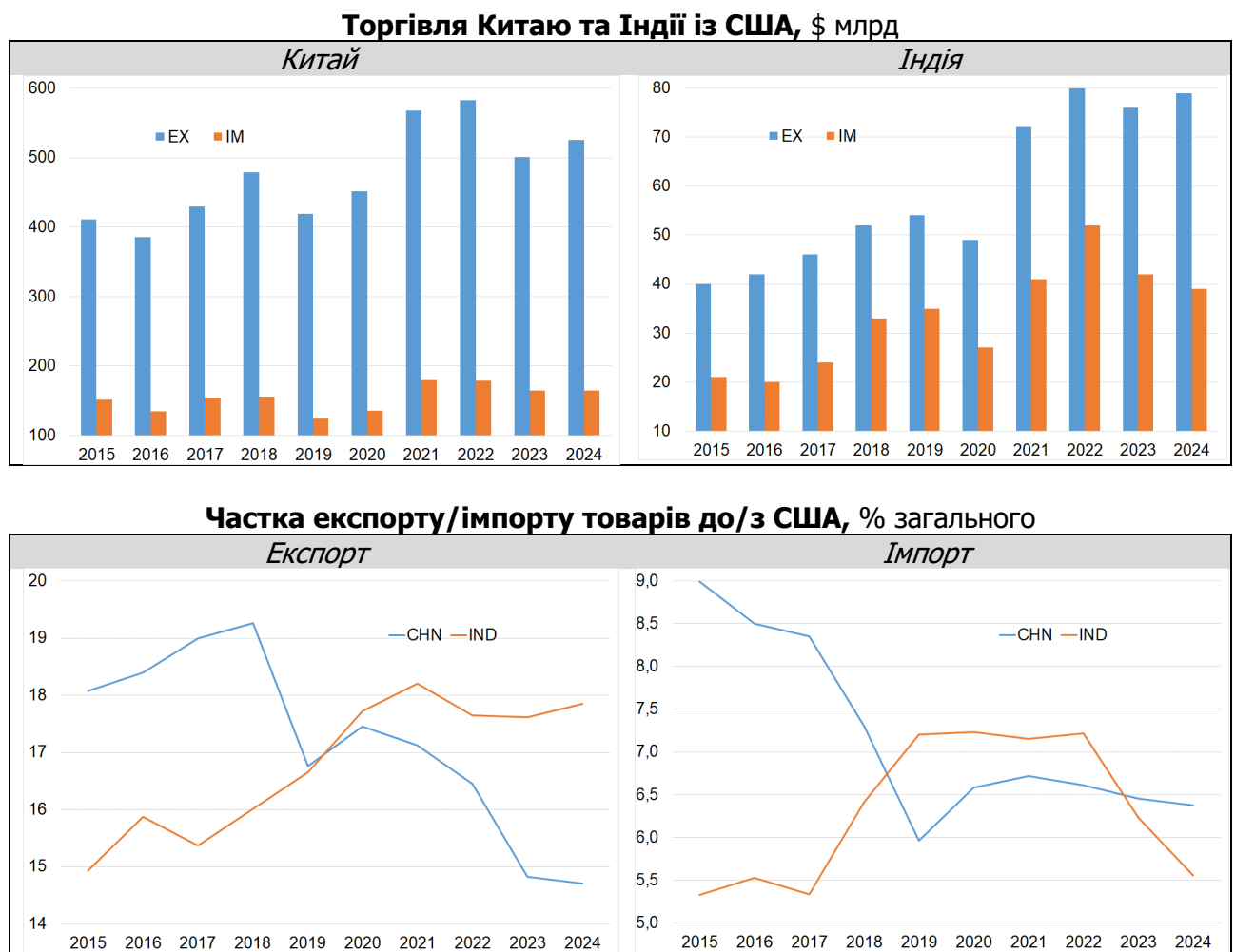
¹² Panda D. The Significance of China in India's Foreign Policy. – <https://thediplomat.com/2025/08/the-significance-of-china-in-indias-foreign-policy/>

¹³ Travelli A., et al. India Was the Economic Alternative to China. Trump Ended That. – <https://www.nytimes.com/2025/09/01/business/india-china-trump-tariffs.html>

хімікати, інтегральні схеми. Індійська промисловість потребує цих китайських товарів для забезпечення власного виробництва, тому розширення виробництва і експорту означає, що Індії потрібно більше імпорту, чим посилюється залежність від поставок з Китаю¹⁴.

Проте така зростаюча залежність Індії від китайських комплектуючих у своєму виробничому секторі безумовно генерує значні ризики. Експортні обмеження Пекіна на рідкоземельні елементи та магніти, запроваджені на початку 2025 р. і скасовані у липні, виявили слабкість ланцюгів поставок для індійської промисловості. Що особливо було вражаючим на тлі китайських надлишкових виробничих потужностей¹⁵.

Окремо слід звернути увагу на торгівлю із США, оскільки тарифна війна у першу чергу стосується цього напрямку (діаграми «Торгівля Китаю та Індії із США», «Частка експорту/імпорту товарів до/з США»).



Особливістю торгівлі «трійки» є те, що США і Китай є найбільшими торговельними (товарів) партнерами Індії, причому обсяги торгівлі (експорту та імпорту) є близькими і коливаються приблизно одному. При цьому, Індія має дефіцит торгового балансу з Китаєм, на противагу профіциту свого торгового балансу зі Сполученими Штатами (який, втім, не покриває повністю вказаний дефіцит)¹⁶.

¹⁴ Jaffrelot C. The Sino-Indian Rapprochement Is More Than Just a Response to Trump. – <https://thewire.in/diplomacy/china-india-rapprochement-more-than-just-a-response-to-trump>

¹⁵ Nadjibulla V. At the Crossroads: India's Relations with the U.S., China, and Russia. – <https://www.asiapacific.ca/publication/crossroads-indias-relations-us-china-and-russia>

¹⁶ Ayres A. A China-India Reset? What to Know About the Modi-Xi Summit. – <https://www.cfr.org/article/china-india-reset-what-know-about-modi-xi-summit>

Хоча останніми роками частка експорту до США (у загальному експорті) обох країн знаходиться на одному рівні, однак частка Китаю демонструє чітку тенденцію до зменшення. Натомість Індії – зростання. Тобто обмеження торгівлі є чутливішими саме для Індії (діаграма «Частка експорту/імпорту товарів до/з США»).

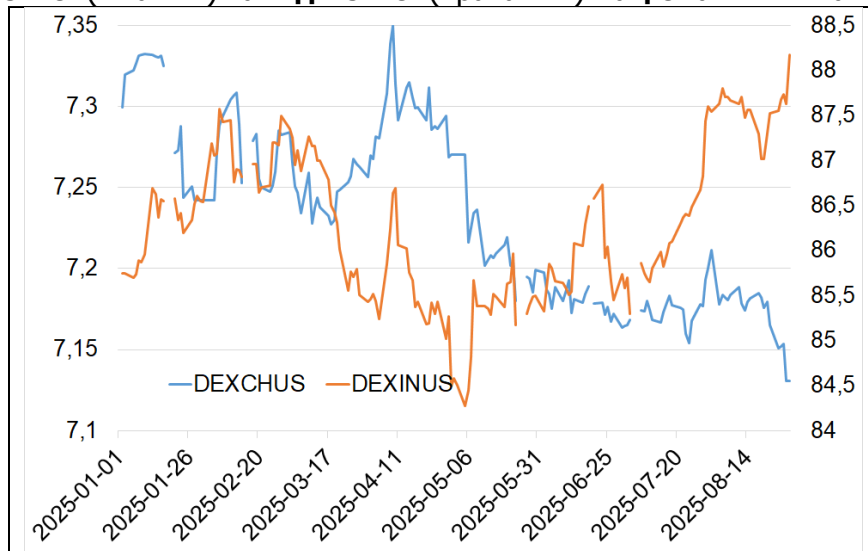
Ще однією особливістю торгівлі Індії із США є торгівля послугами, яка у 2024 р. принесла індійським та американським компаніям практично порівну – по понад \$80 млрд, тобто торгівля послугами практично збалансована. Зазначимо, послуги особливо важливі для Індії, порівняно з рештою Азії. Для Китаю, який минулого року мав позитивне сальдо торгового балансу зі світом приблизно у \$1 трлн, саме товарний експорт є джерелом багатства. Те ж саме стосується Японії, Південної Кореї, більшості країн Південно-Східної Азії¹⁷.

Відтак, зосередженість Індії на продовженні розширення послуг та їх експорту може слугувати важливим напрямом подальшого зміцнення країни у Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Що повністю вписується у систему безпеки, яку розбудовують США і ЄС з партнерами і у якій Індія воліє відігравати значиму роль.

Курсове відображення. Варто звернути увагу на те, що курсова динаміка чітко відображала реакцію країни на тарифні запровадження. І тут реакція не на користь Індії. У першому півріччі 2025 р. невизначеності політики Адміністрації США хоча й провокували шоківні сплески, однак відбувалися досить «синхронно» (діаграма «Курси китайської та індійської національних валют до долара»).

Ситуація різко змінилась у середині літа, коли був започаткований диференційований підхід до впровадження мит у різних країнах. Китай виявився готовим до тарифного тиску і примусив США відступити, що звичайно зміцнює подіяло на юань. Шокове сприйняття 50%-тарифу спричинило суттєве погіршення економічних очікувань, що зумовило помітне послаблення рупії. Не виключено, що девальвація рупії була запланованою з метою хоча в частковій компенсації втрати конкурентоспроможності індійських експортерів. У будь-якому випадку економіка Індії продемонструвала свою вразливість.

Курси китайської (ліва шк.) та індійської (права шк.) національних валют до долара



Безпекові перспективи Індії. Хоча оголошення 50% мита похитнуло довіру Індії до США як до надійного стратегічного партнера в Індो-Тихоокеанському регіоні¹⁸, однак більшу турботу має викликати загострення стратегічного суперництва за вплив у регіоні. Індія, яка вважає

¹⁷ Travelli A. The Trade That Binds the Indian and American Economies. – <https://www.nytimes.com/2025/08/21/business/trump-tariffs-india.html>

¹⁸ Panda D. The Significance of China in India's Foreign Policy. – <https://thediplomat.com/2025/08/the-significance-of-china-in-indias-foreign-policy/>

Індійський океан своєю традиційною сферою впливу, все більше відчуває себе оточеною китайськими інфраструктурними та портовими проектами в рамках пекінської ініціативи «Один пояс, один шлях»¹⁹.

В таких умовах зрозумілою є трансформація економічних залежностей у безпекові ризики та виклики. Зосередженість саме на партнерстві з розвинутими демократичними країнами хоча й не вирішить політичні та економічні дилеми для Індії (у т.ч. пов'язані з Китаєм), однак, зможе дати хоч якусь основу для боротьби за лідерство серед країн Півдня.

Правильною відповіддю на глобальні тарифи США має стати Двостороння торговельна угода²⁰, яка може бути завершена, коли президент США відвідає Індію наприкінці цього року для зустрічі лідерів Quad²¹. До речі, зростаючі партнерські відносини Індії з Австралією, Японією, у т.ч. в рамках Quad, а також країнами ЄС, Великою Британією та Південною Кореєю, викликають особливе занепокоєння у Китаю, який розглядає це як частину стратегії стримування²².

Це також могло б сприяти прискореному рішення ще одного виклику у сфері безпеки та оборони Індії. Як вказано, близько 60 відсотків її військової техніки російського походження. Однак безумовними є потреби диверсифікувати своє оборонне партнерство, дедалі більше звертаючись до Франції, Ізраїлю та США.

У цьому контексті західні країни, які розвинули індійську складову своєї індо-тихоокеанської політики, часто сприймаючи Індію як протипагу Китаю, можуть допомогти їй зберегти свою стратегічну автономію як у безпековому плані, так і політичному. Альтернативою (вкрай небажаною) цьому є перетворення Індії на ще одного сателіта агресивної автократії.

¹⁹ Nadjibulla V. At the Crossroads: India's Relations with the U.S., China, and Russia. – <https://www.asiapacific.ca/publication/crossroads-indias-relations-us-china-and-russia>

²⁰ FACT SHEET: U.S.-India Establish Terms of Reference on Bilateral Trade Agreement. – <https://ustr.gov/about/policy-offices/press-office/fact-sheets/2025/april/>

²¹ Levesques A., Solanki V. Prospects for India–China relations. – <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2025/05/prospects-for-indiachina-relations>

²² Madan T. Cooperation, Coexistence, and Contestation in India's and China's Overlapping Strategic Spaces. – <https://strategicspace.nbr.org/cooperation-coexistence-and-contestation-in-indias-and-chinas-overlapping-strategic-spaces>